

ارزیابی کارآمدی تشکیل اراده جمعی در حقوق خصوصی ایران با استفاده از نظریه هزینه‌های مبادله

حسین سیمایی صراف*

سید مهدی حسینی مدرس**

سید امیر احسان میری***

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۲۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۲۰

چکیده

حمایت از اراده جمعی می‌تواند به رشد و توسعه اقتصادی کشور کمک قابل توجهی کند. اگرچه ظاهراً قانون‌گذار به این موضوع بی‌توجه نبوده است، تشکیل اراده جمعی در مصادیق موجود اراده جمعی در حقوق ایران به دلایل گوناگون با هزینه‌های مبادلاتی مختلفی روبه‌رو است. وجود این هزینه‌های مبادلاتی موجب می‌شود وضعیت موجود تشکیل اراده جمعی کارآمد نباشد؛ امری که باعث شده نتایجی از جمله «اختصاص منابع به صورت غیر کارآمد»، «کاهش میزان تشکیل اراده جمعی»، «کاهش سرعت تشکیل اراده جمعی»، «دوری از سازکارهای قانونی در تشکیل اراده‌های جمعی»، «عدم رعایت تشریفات قانونی در تشکیل اراده‌های جمعی»، «فرصت‌طلبی» و «افزایش اختلافات و تعارضات» قابل مشاهده باشند. با این توجه، در این مقاله ابتدا اراده جمعی را تعریف نموده و مهم‌ترین مصادیق آن در حقوق ایران شامل اراده جمعی در اشخاص حقوقی و شرکت‌های تجاری، اموال مشاع، قسمت‌های مشترک آپارتمان‌ها، قراردادهای جمعی (از جمله قراردادهای ارفاقی و پیمان‌های دسته‌جمعی کار) را بیان کرده‌ایم. پس از آن، مفهوم هزینه‌های مبادلاتی را اجمالاً تشریح نموده‌ایم. سپس هزینه‌های مبادلاتی مختلفی که در تشکیل اراده جمعی وجود دارد، بررسی شده تا بتوان با شناسایی مسئله، در آینده به راه‌حل‌های آن نیز دست پیدا کرد. امید است پژوهشگران تلاش نمایند از طریق شناسایی سازکارهای کاهنده هزینه‌های مبادلاتی، از اراده جمعی حمایت، و به رشد و توسعه اقتصادی کشور کمک کنند.

کلیدواژه‌گان:

تحلیل اقتصادی حقوق، کارآمدی، اراده جمعی، هزینه‌های مبادلاتی، رشد اقتصادی.

* دانشیار، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

** استادیار، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

*** کارشناس ارشد، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

eh.miri@mail.sbu.ac.ir

Copyright: ©2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقدمه

در هر نظام حقوقی اراده سالم مبنای بسیاری از نهادهاست. بنابراین، تشکیل اراده سالم بخش مهمی از هر نظام حقوقی است. در حقوق خصوصی نیز اساس شکل‌گیری بسیاری از اعمال حقوقی، اعم از عقود یا ایقاعات، اراده سالم است. قانون مدنی ایران^۱ و سابقه این موضوع در کتب فقهی^۲ مؤید این مطلب است.

در گذشته، روابط اشخاص پیچیدگی و گستردگی کمتری نسبت به امروز داشت و بسیاری از فعالیت‌ها و به‌ویژه فعالیت‌های اقتصادی غالباً توسط یک شخص یا اشخاص محدودی انجام می‌شد. ساختارها و نیازهای ساده‌تر جوامع گذشته ضرورت همکاری گسترده اشخاص را ایجاد نمی‌کرد. به تبع چنین وضعیتی، نظام حقوقی تمرکز بیشتری بر تعیین قواعد تشکیل «اراده انفرادی» داشته و تشکیل «اراده جمعی» کمتر تبیین شده است. این وضعیت به دلیل پیچیده شدن ساختارهای جوامع تغییر کرده است. امروزه همکاری اشخاص برای دستیابی به اهداف مشترک یک الزام در توسعه اقتصادی است. بنابراین، اراده انفرادی اشخاص دیگر پاسخ‌گوی نیازهای دنیای مدرن نبوده و برای پیشرفت و توسعه کشور، باید ساختارهای حقوقی تشکیل اراده جمعی نیز موردتوجه بیشتری قرار بگیرد. اراده جمعی عمدتاً به دو دلیل «تسهیل تجمیع سرمایه» و «مدیریت بهینه منابع» نقش مهمی در توسعه اقتصادی دارد که در ادامه مختصراً به آن می‌پردازیم. ساختار حقوقی تشکیل اراده جمعی اثر مستقیمی بر تمایل اشخاص به همکاری برای تجمیع سرمایه دارد. افزایش تمایل به چنین همکاری احتمال تشکیل سرمایه‌های کلان را به‌ویژه در کشورهای درحال توسعه بیشتر می‌کند. در این کشورها تعداد اشخاص حقیقی و حقوقی که بالقوه به‌تنهایی کل سرمایه لازم برای فعالیت‌های اقتصادی نیازمند سرمایه زیاد را داشته باشند در مقایسه با کشورهای توسعه‌یافته کمتر است. چنین کشورهایی معمولاً دو راهکار دارند: (۱) جذب سرمایه لازم از کشورهای توسعه‌یافته در قالب سرمایه‌گذاری خارجی؛ (۲) تجمیع سرمایه‌های

۱. احکام راجع به اراده و فقدان آن در بحث از عقود و ذیل موادی ازجمله ۱۹۰ تا ۱۹۵ و ۱۹۹ تا ۲۰۱ قانون مدنی آمده است.

۲. بسیاری از علما رساله مستقلی را به این بحث اختصاص داده‌اند؛ دراین خصوص ازجمله نک‌به: آخوندی، روح‌الله، «نقدی بر تلقی اراده در فقه»، جستارهای فقهی و اصولی، د. ۲، ش. ۵، ۱۳۹۵، صص. ۴۵-۶۸.

خرد. از آنجاکه جذب سرمایه‌گذاری خارجی معمولاً مستلزم ارائه امتیازات ویژه از سوی دولت سرمایه‌پذیر به سرمایه‌گذاران خارجی بوده و پیچیدگی‌های مختلفی دارد، تجمیع سرمایه‌های خرد به گزینه مطلوبی برای تأمین سرمایه تبدیل می‌شود. در این راستا، نظام حقوقی می‌تواند با تنظیم قواعد حاکم بر اراده جمعی، احتمال بازی‌های همکارانه^۱ را افزایش دهد و اشخاص را به همکاری و تجمیع سرمایه ترغیب نماید. تجمیع سرمایه خود دو نتیجه مهم در پی دارد که با داشتن اثر هم‌افزایی منجر به افزایش تمایل به همکاری در تجمیع سرمایه می‌گردد. نتیجه اول، بهره‌مندی از مزیت مقیاس برای فعالیت‌های اقتصادی است که کارآمدی را از طریق کاهش هزینه‌ها افزایش می‌دهد. نتیجه دوم، توزیع ریسک فعالیت اقتصادی میان اشخاص متعدد است؛ به نحوی که نسبت ریسک پذیرفته‌شده برای فعالیت اقتصادی (جزء منفی احتمالی دارایی) به اموال اشخاص (جزء مثبت قطعی دارایی)، در مقایسه با حالتی که خود به تنهایی آن را انجام دهند - با فرض داشتن سرمایه کافی - کاهش می‌یابد.

قطع نظر از امکان تجمیع سرمایه، اراده جمعی استفاده از منابع اختصاص یافته به یک فعالیت اقتصادی را بهینه می‌کند. در شرایطی که اشخاص با هزینه‌های مبادلاتی روبه‌رو نباشند، جمع اشخاص نسبت به اشخاص منفرد خطاهای کمتری در تصمیمات خود دارند؛^۲ موضوعی که گاه با عنوان خرد جمعی^۳ مطرح می‌شود. بنابراین، آنچه در نظام حقوقی اراده جمعی نامیده می‌شود، منجر به مدیریت بهتر منابع شده و کارآمدی را افزایش می‌دهد.

با روشن شدن ارتباط موضوع اراده جمعی در نظام حقوقی با توسعه اقتصادی، می‌توان نتیجه گرفت که به هر میزان که اراده‌های جمعی بیشتری در کشور تشکیل گردد، رشد اقتصادی

۱. بازی همکارانه در نظریه بازی‌ها مطرح می‌شود. نظریه بازی‌ها رفتار اشخاص را در شرایط راهبردی یا در یک بازی (که در آن، موفقیت یک بازیگر در انتخاب خود، وابسته به انتخاب دیگر بازیگران است)، ارزیابی می‌کند. در بازی‌های همکارانه بازیگران سعی دارند با استفاده از ائتلاف با سایرین به منفعت بیشتری دست یابند. در مقابل، در بازی‌های غیرهمکارانه بازیگران برای حداکثر کردن منافع خود ممکن است استراتژی‌ای را انتخاب کنند که بیشترین منفعت ممکن برای جمع را به دنبال نداشته باشد. در این خصوص نکته:

Samuelson, Larry, "Game theory in economics and beyond", *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 30, No. 4, 2016, pp. 122-124.

2. Simoiu, Camelia, Chiraag Sumanth, Alok Mysore, and Sharad Goel, "Studying the 'Wisdom of Crowds' at Scale", *Proceedings of the AAAI Conference on Human Computation and Crowdsourcing*, Vol. 7, 2019, p. 171.

3. Wisdom of crowd

بیشتری محقق می‌گردد. باوجود این، به نظر می‌رسد در کشور ما تشکیل اراده جمعی هزینه‌های مبادلاتی بالایی دارد که در نتیجه اشخاص گاه ترجیح می‌دهند از سازکارهای موجود اراده جمعی فاصله گیرند و فعالیت‌های اقتصادی خود را در سازکارهای حقوقی انفرادی دنبال کنند یا ناگزیر توافقات خود را در دیگر قالب‌ها سامان‌دهی نمایند. گاه حتی باوجود استفاده از این سازوکارها، برخی می‌کوشند تشریفات قانونی را دور بزنند و بدون رعایت آنها، به توافق برسند. نهایتاً حتی در صورتی که اشخاص در چارچوب همین سازکارهای حقوقی اراده جمعی خود را سامان‌دهی نمایند، با هزینه‌های مبادلاتی مختلفی مواجه‌اند که با افزایش هزینه‌ها و هدررفت منابع، منجر به کاهش کارآمدی فعالیت‌های اقتصادی می‌شود.

این مقاله به این پرسش می‌پردازد که چه هزینه‌های مبادلاتی در مرحله تشکیل اراده جمعی وجود دارد؟ به عبارت دیگر، این مقاله با رویکرد تحلیل اقتصادی در چارچوب نظریه هزینه‌های مبادله رونالد کوز،^۱ به شناسایی بخشی از هزینه‌های مبادلاتی موجود در فرایند تشکیل اراده جمعی می‌پردازد.

این پژوهش بنیادین، بستر نظری برای پژوهش‌های کاربردی با موضوع راهکارهای کاهش هزینه مبادله تشکیل اراده جمعی در نظام حقوقی ایران را فراهم می‌کند. هرچند مفهوم اراده جمعی در ادبیات علمی پیشین بحث شده، تمرکز آن بر تحلیل مصادیق آن در حقوق موضوعه ایران و از جنبه‌ای کاربردی بوده است. لذا، این پژوهش از جهات ذیل نسبت به ادبیات علمی موجود متمایز است: (۱) رویکرد بنیادین نسبت به مسئله دارد، (۲) تمرکز آن بر اراده جمعی به عنوان یک مفهوم منتزع از مصادیق آن است، (۳) تحلیل اقتصادی مبتنی بر هزینه‌های مبادله را در خصوص اراده جمعی، به کار می‌گیرد.

در این راستا و در بخش اول، مفهوم اراده جمعی بررسی شده و تقسیم‌بندی انواع اراده ارائه می‌گردد. همچنین موضوع هزینه‌های مبادلاتی در حد تبیین رویکرد پژوهش مطرح می‌شود. در بخش دوم که موضوع اصلی پژوهش را دربرمی‌گیرد، هزینه‌های مبادلاتی در مرحله تشکیل اراده جمعی بحث می‌شود و نهایتاً بعضی پیامدهای بالابودن هزینه‌های مبادلاتی بیان می‌شود.

1. Coase, Ronald H., "The Problem of Social Cost", *The Journal of Law and Economics*, Vol. 56, No. 4, 2013, pp. 837-877.

۱. مبانی و چارچوب نظری

به‌منظور تبیین مبانی و چارچوب نظری ابتدائاً مفهوم اراده و تقسیم‌بندی اراده به اراده انفرادی و جمعی (۱.۱) بحث خواهد شد. سپس، به موضوع هزینه‌های مبادلاتی که به‌نوعی ابزار و رویکرد مقاله در بررسی اراده‌های جمعی بوده است پرداخته خواهد شد (۱.۲).

۱.۱. مفهوم و تقسیم‌بندی اراده

در قانون مدنی ایران اگرچه به نقش اراده در تشکیل عقد اشاره‌ای نشده است، مطابق مواد ۱۹۰، ۱۹۱ و ۱۹۹ قانون عناصر سازنده اراده یعنی قصد و رضا، از شرایط اساسی معاملات دانسته شده است. اراده را براساس تعداد اشخاص دخیل در تحقق اثر حقوقی می‌توان به اراده انفرادی یا جمعی تقسیم نمود. هرگاه اراده یک شخص برای ایجاد اثر حقوقی کفایت کند، آن را اراده انفرادی می‌نامیم.^۱ به‌عنوان نمونه، در «إبراء» با تحقق اراده انفرادی دائن، تعهدات مدیون ساقط می‌شود. نوع دیگر اراده جمعی است. در مقابل اراده انفرادی، در بعضی موارد دیگر مانند عقود، اثر حقوقی آن زمان محقق می‌گردد که اراده بیش از یک شخص (یا همان جمع اشخاص) بر امر واحد تعلق گیرد. درواقع در اراده جمعی، ماهیت حقوقی در نتیجه کنار هم قرار گرفتن اراده‌های متعدد ایجاد می‌شود.

باید توجه داشت که اراده جمعی ماهیتی اعتباری است که معمولاً مستقل از اراده‌های انفرادی تشکیل می‌شود. در مصادیق اراده جمعی، حتی در صورت توافق اراده‌های انفرادی ممکن است اراده جمعی محقق نگردد. این امر مبین ویژگی مهم اراده‌های جمعی یعنی ماهیت اعتباری و مستقل آن است. در تشکیل اراده جمعی، مسائل شکلی اهمیت بالایی دارد. تحقق اراده انفرادی معمولاً منوط به اجرای تشریفات خاصی نیست، اما در تشکیل اراده جمعی رعایت تشریفات غالباً شرط صحت تصمیمات است. به‌عنوان مثال، تشکیل اراده جمعی در شرکت‌های تجاری مستلزم انجام تشریفات قانونی مانند دعوت سهام‌داران یا اعضای هیئت‌مدیره است؛ امری

۱. مفهومی که قرابت زیادی با اراده انفرادی دارد، «اراده یک‌جانبه» است که در ماده ۱-۱۱۰۰ قانون مدنی فرانسه به‌عنوان یکی از منابع تعهدات شناسایی شده است. با وجود اینکه تفکیک اراده به اراده انفرادی و جمعی سابقه‌ای ندارد، اما مفهوم اراده یک‌جانبه نشان می‌دهد نویسندگان به ریشه این تقسیم‌بندی (تعداد اراده در ایجاد اثر حقوقی) توجه داشته‌اند.

که در صورت عدم رعایت، ممکن است مستند به ماده ۲۷۰ لایحه اصلاحی قانون تجارت^۱ منجر به عدم تشکیل اراده جمعی گردد، حتی با اینکه تمام اشخاص با آن موافق بوده باشند.

با این تعاریف، ماهیت‌های حقوقی مختلفی از جمله عقود و قراردادهای جمعی (از جمله قراردادهای ارفاقی و پیمان‌های دسته‌جمعی کار)، اموال مشاع، قسمت‌های مشترک آپارتمان‌ها، اشخاص حقوقی و شرکت‌های تجاری را می‌توان در حقوق خصوصی ایران ذیل اراده‌های جمعی بررسی نمود.^۲ البته در مقاله حاضر و در بحث از مصادیق اراده جمعی، عقود موردنظر نیست؛ چراکه عقود نسبت به سایر مصادیق اراده جمعی تفاوت مهمی دارند. در عقود طرفین معمولاً به دنبال کسب بیشترین امتیاز در برابر طرف دیگرند، چراکه منافع طرفین معمولاً مقابل یکدیگر است. در سایر مصادیق اراده جمعی، اشخاص منافع شخصی خود را لزوماً در مقابل دیگران ندیده و تلاش می‌نمایند تصمیمی اتخاذ کنند که بیشترین مطلوبیت برای جمع اشخاص حاصل گردد. لذا، می‌توان عقود را بازی‌های با حاصل جمع صفر در نظر گرفت؛ درحالی که سایر مصادیق اراده جمعی، بازی‌های با حاصل جمع غیر صفر هستند. به عبارت دیگر، اگرچه در عقود نیز طرف (های) عقد همگی می‌توانند از نفع موجود منتفع شوند، هریک از طرفین می‌کوشند سهم بیشتری از نفع ممکن را از آن خود کنند. حال از آنجاکه نفع موجود معین و محدود است، با افزایش سهم هریک از طرف (ها) از این نفع موجود، سهم طرف (های) دیگر از آن به طور طبیعی کاهش پیدا خواهد کرد. اما در مقابل، در مصادیق اراده جمعی افزایش نفع هر یک از اشخاص ملازمه‌ای با کاهش نفع دیگران نداشته و نفع همگان در نتیجه تشکیل اراده جمعی، قابل افزایش خواهد بود.

۱. جهت رعایت اختصار، «ل.ا.ق.ت» با حروف اختصاری ل.ا.ق.ت مورد اشاره قرار می‌گیرد.

۲. مصادیق اراده جمعی در حقوق خصوصی ایران محدود به مصادیق پیش گفته نبوده و مصادیق نامبرده صرفاً براساس اهمیت و کاربرد موردبررسی قرار گرفته‌اند. این مصادیق هرکدام خاستگاه متفاوتی دارند، به نحوی که بعضی برخاسته از حقوق تجارت (مانند شرکت‌های تجاری)، بعضی برخاسته از حقوق مدنی (مانند اموال مشاع) و برخی (مانند قراردادهای ارفاقی و پیمان‌های دسته‌جمعی کار) برخاسته از حقوق کارند (با اینکه موارد اخیرالذکر خاستگاهی غیر از حقوق خصوصی داشته‌اند، به دلیل نقش توافقات خصوصی در آنها، ذیل مصادیق حقوق خصوصی مورد بحث قرار گرفته است). مقاله حاضر به دنبال آن است که با اتخاذ رویکردی کلی و اعم از دسته‌بندی‌های مورد اشاره، مصادیق اراده جمعی را در عرصه حقوق خصوصی مورد بررسی قرار دهد.

اراده جمعی به طرق مختلف تشکیل می‌شوند. اراده جمعی معمولاً از طریق دو سازوکار تصمیم‌گیری بر مبنای اکثریت اراده‌ها (مانند شرکت‌های تجاری^۱ یا اداره قسمت‌های مشترک آپارتمان‌ها^۲ یا قراردادهای جمعی^۳) یا اتفاق اراده‌ها (مانند مالکیت مشاع) ایجاد می‌شود. البته گاهی اراده جمعی به اراده اقلیت اشخاص نیز محقق گردد. لذا در تحقق اراده جمعی لزوماً توافق اراده‌ها شرط نیست و این نوع اراده بنا به اکثریت، اتفاق آرا یا حتی به اراده اقلیت محقق می‌گردد.^۴

۱.۲. هزینه‌های مبادلاتی

نویسندگان تعاریف مختلفی برای هزینه‌های مبادلاتی بیان نموده‌اند. هزینه مبادله را می‌توان هزینه‌هایی دانست که افراد هنگام مبادله حقوق مالکیت یا برای تضمین حقوق انحصاری خود متحمل می‌گردند.^۵ از نظر نورث «هزینه‌های مبادله، هزینه‌های مشخص کردن و نیز تضمین اجرای قراردادها است - که اساس مبادلات را تشکیل می‌دهند - و شامل تمام هزینه‌هایی می‌شود که برای برخورداری از منافع مبادله باید متقبل شوند.»^۶ براساس این تعاریف، بعضی از این هزینه‌های مبادلاتی در قراردادها جست‌وجوی اطلاعات، انعقاد قرارداد، نظارت و کنترل بر طرف

۱. قاعده اکثریت ضمن مواد ۸۶ تا ۸۸ لایحه اصلاحی قانون تجارت پذیرفته شده‌است. نک به: صقری، محمد و رضا خودکار، «کارایی قاعده اکثریت در شرکت‌های سهامی و ایجاد تعادل میان منافع سهام‌داران اکثریت و اقلیت»، فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، د. ۸، ش. ۲۸، ۱۳۹۸، ص. ۱۱۹.

۲. مواد ۶ و ۸ قانون تملک آپارتمان‌ها.

۳. صادقی، محسن، «توجیه حقوقی قرارداد ارفاقی و پیمان دسته‌جمعی کار با توجه به اصل نسبی بودن اثر قراردادها»، دیدگاه‌های حقوق قضایی، ش. ۳۲ و ۳۳، ۱۳۸۳، ص. ۵۸.

۴. به نظر می‌رسد سازوکار کارآمد در تشکیل اراده جمعی، تشکیل اراده جمعی براساس اتفاق آرا است. مدل اتفاق آرا در صورت عدم وجود هزینه‌های مبادلاتی، بیشترین منافع را برای اشخاص محقق می‌گرداند. توضیح اینکه، در فرض رفتار عقلانی کنشگران اقتصادی، زمانی منافع حداکثر می‌شود که تمام اشخاص دخیل در تشکیل اراده جمعی باشند. در این صورت اشخاص با محاسبه نفع و زیان خود در اراده جمعی، اقدام به تصمیم‌گیری می‌نمایند؛ تصمیماتی که موجب به حداکثر رسیدن مطلوبیت برای تمام اشخاص می‌گردد. با وجود توضیحات پیش‌گفته، تحقیق حاضر منصرف از بررسی مدل مطلوب بوده و تلاش نموده است هزینه‌های مبادلاتی موجود در تشکیل اراده جمعی را مورد بررسی قرار دهد.

5. Eggertsson, Þráinn, Economic Behavior and Institutions: Principles of Neoinstitutional Economics, Cambridge University Press, 1990, p. 34.

۶. نورث، داگلاس سی، نهادها، تغییرات نهادی و عملکرد اقتصادی، ترجمه محمدرضا معینی، تهران: انتشارات سازمان برنامه‌ریزی و بودجه، ۱۳۷۷، ص. ۱۱۹.

دیگر، اجرای قرارداد و جبران خسارت و حفاظت از حقوق مالکیت است.^۱ به عنوان مثال، «در رخداد یک فرایند اقتصادی وقوع هزینه‌های مبادلاتی را می‌توان چنین برشمرد: هزینه‌های کشف فرصت‌ها یا هزینه‌های استفاده از فرصت‌های ارتباطی موجود به منظور اولاً تجارت که خود می‌تواند شامل هزینه‌های اطلاعات، جست‌وجو و بازاریابی باشند؛ ثانیاً نیل به توصیف توافقاتی که شامل هزینه‌های چانه‌زنی و هزینه‌های عقد قرارداد است و ثالثاً اطمینان از اینکه توافقات محترم شمرده می‌شوند که خود مستلزم صرف هزینه‌های نظارت و هزینه‌های اجرای توافقات است.» همچنین این مفهوم می‌تواند دربردارنده هزینه‌های دادخواهی (هزینه‌های اعمال حقوق مالکیت یا هزینه‌های اجرای قراردادها یا هزینه‌های تعیین مسئولیت یک حادثه)، هزینه‌های اعمال نفوذ برای تأثیرگذاری بر قوانین و هزینه‌های مدیریت و اداره بنگاه‌ها و عوامل دولتی باشند.^۲ با این تعریف، بخشی از هزینه‌های مبادلاتی مربوط به اختلافات راجع به اراده جمعی و «اثبات» آن است اما در این مقاله و در ادامه تنها به بررسی هزینه‌های مبادلاتی مرحله تشکیل اراده جمعی می‌پردازیم.

۲. بررسی کارآمدی وضعیت تشکیل اراده جمعی

در این بخش -که موضوع اصلی پژوهش است-، ابتدائاً هزینه‌های مبادلاتی موجود در تشکیل اراده جمعی تبیین می‌شود (۲.۱). نهایتاً با لحاظ هزینه‌های مبادلاتی تبیین شده، بعضی پیامدهای بالابودن هزینه‌های مبادلاتی در مصادیق موجود اراده جمعی در حقوق ایران توضیح داده می‌شود (۲.۲) تا ضرورت کاهش هزینه‌های مبادلاتی در تشکیل اراده جمعی، روشن گردد.

۲.۱. هزینه‌های مبادلاتی در مرحله تشکیل اراده جمعی

تشکیل اراده جمعی مستلزم هزینه‌های مبادلاتی مختلفی است. از آنجاکه اراده جمعی اشخاص بیشتری را در تصمیم‌گیری دخیل می‌کند، معمولاً هزینه‌های مبادلاتی بیشتری را (در

۱. نعیمی، سیدمرتضی، درآمدی به رویکرد تحلیل اقتصادی حقوق، ج ۲، تهران: انتشارات میزان، ۱۴۰۰، ص. ۳۰۱؛ و Cooter, Robert, and Thomas Ulen, Law and Economics, 6th ed., Pearson Education, 2012, p. 87.

۲. شکوهی، محمدرضا، «هزینه‌های مبادلاتی سازماندهی در شرکت ملی نفت ایران»، پژوهشنامه اقتصاد انرژی ایران، د. ۴، ش. ۱۳، ۱۳۹۳، ص. ۱۲۸.

مقایسه با مبادلات دیگر) اقتضا می‌نماید.^۱ جهت ارزیابی کارآمد تشکیل اراده جمعی، هزینه‌های مبادلاتی موجود بررسی می‌گردد:

۲.۱.۱. هزینه‌های هماهنگی، اطلاع‌رسانی و دعوت

رعایت تشریفات در تشکیل اراده‌های جمعی در بسیاری از مصادیق ضروری است. رعایت تشریفات به قدری اهمیت دارد که در برخی مصادیق اراده جمعی ضمانت‌اجرای نقض آن، ابطال اراده جمعی است.^۲ ازجمله تشریفات برای تشکیل اراده جمعی، «هماهنگی، اطلاع‌رسانی و دعوت» اشخاص به جلسه برای مذاکرات و تصمیم‌گیری است.

اهمیت این موضوع را از منظر تحلیل اقتصادی این‌گونه می‌توان تبیین کرد که در صورتی که دعوت از اشخاص به درستی محقق گردد؛ اشخاص بیشتری از تشکیل جلسه مطلع می‌شوند و نسبت به حضور یا عدم حضور در جلسه تصمیم‌گیری می‌نمایند. بنابراین، اشخاصی که در جلسه حاضر می‌شوند آن را موجهی برای افزایش مطلوبیت خود دیده‌اند. ازسوی دیگر، اشخاصی که آگاهانه تصمیم به عدم حضور می‌گیرند، عدم حضور در جلسه را دارای مطلوبیت بیشتر تشخیص داده‌اند.^۳ بنابراین دعوت صحیح فارغ از نتیجه آن (حضور یا عدم حضور اشخاص) مطلوبیت اشخاص را افزایش می‌دهد. از این گذشته، هرچقدر اشخاص بیشتری در نتیجه دعوت صحیح، در جلسه حضور یابند مبتنی بر فرض رفتار عقلانی، تصمیمات جمع اشخاص قاعدتاً خطاهای کمتری نسبت به اشخاص منفرد دارد (خرد جمعی).^۴

«هماهنگی، اطلاع‌رسانی و دعوت» هزینه‌های مبادلاتی مختلفی دارد که سه مورد از مهم‌ترین آنها به شرح ذیل است:

اولاً لزوم رعایت تشریفات قانونی هزینه تشکیل اراده جمعی را افزایش می‌دهد. در اداره آپارتمان‌ها، مطابق ماده ۶ قانون تملک آپارتمان‌ها، کلیه دعوت‌نامه‌ها بایستی به محل اختصاصی

1. Posner, Richard A., **Economic Analysis of Law**, Wolters Kluwer, 2014, p. 89.

۲. ماده ۲۷۰ ل.ا.ق.ت.

۳. تصور کنید که مجمع سهام‌داران شرکتی در ایران برای تغییر آدرس شرکت دعوت می‌شوند. در صورتی که احدی از سهام‌داران در خارج از ایران مقیم باشد، قاعدتاً برای شرکت در جلسه انگیزه‌ای نخواهد داشت. از آنجاکه تغییر آدرس شرکت به خارج از ایران امکان‌پذیر نیست، حضور در جلسه اولاً برای وی مطلوبیت خاصی نداشته و ثانیاً، مستلزم هزینه حضور در جلسه است. بنابراین، مطلوبیت عدم شرکت در جلسه از شرکت در آن، بیشتر خواهد بود.

4. Simoiu, *Op. Cit.*, p. 171.

مالکین ارسال گردد. در شرکت‌ها، مطابق مواد ۹۷ و ۹۸ ل. ا. ق. ت، مدیران شرکت‌های سهامی به انتشار آگهی دعوت صاحبان سهام در روزنامه برای تشکیل مجامع عمومی مکلف‌اند. در قراردادهای ارفاقی نیز به موجب ماده ۴۷۶ قانون تجارت، عضو ناظر باید ظرف ۸ روز طلب کارها را دعوت و موضوع دعوت را در رقعہ و اعلانات تصریح نماید.

ثانیاً هزینه معامله فقط در اجرای تشریفات نیست، بلکه ضمانت‌اجرائی که برای عدم رعایت تشریفات تعیین شده است نیز نوعی هزینه است. این ضمانت‌اجرا می‌تواند شامل ارائه راهکار قانونی برای رفع نقص در اراده جمعی و حتی اعلان غیرقابل‌جبران بودن آن نقص باشد. در بعضی موارد، مانند ماده ۹۷ ل. ا. ق. ت عدم رعایت تشریفات قابل‌جبران است. توضیح اینکه، اگرچه در تشکیل اراده جمعی، نشر آگهی و رعایت تشریفات دعوت ضروری بوده و عدم رعایت این تشریفات موجب نقص در اراده جمعی می‌شود، باوجود این، قانون‌گذار بیان داشته که در صورت حضور کلیه صاحبان سهام در مجمع، نقص مذکور رفع شده و اراده جمعی به‌درستی تحقق می‌یابد. در مقابل، ضمانت‌اجرای عدم رعایت تشریفات در بسیاری از موارد، ابطال یا بطلان اراده جمعی است. به‌طورمثال، مطابق ماده ۴۷۹ قانون تجارت، چنانچه تشریفات قانونی در قرارداد ارفاقی رعایت نشود، قرارداد معتبر نیست. این امر در ماده ۴۸۸ قانون تجارت موردتوجه بوده؛ به‌نحوی که عدم رعایت تشریفات از موجبات عدم تصدیق قرارداد ارفاقی توسط دادگاه است.

ثالثاً اطمینان از تحقق حدنصاب‌های قانونی که از شروط تشکیل اراده جمعی است نوعی هزینه مبادله است. اینکه قانون چه حد نصابی را برای تشکیل اراده جمعی تعیین کرده، بر میزان هزینه‌های مبادلاتی و کارآمدی فرایند تشکیل آن مؤثر است. به‌عنوان نمونه، اگرچه در مالکیت مشاع تشریفات خاصی مشخص نشده است، اما هزینه اطلاع‌رسانی، هماهنگی و دعوت قابل توجه است، چراکه از یک‌سو، دعوت‌کننده باید مطمئن گردد که همه مالکین از تشکیل جلسه اطلاع پیدا کرده‌اند. در صورت عدم هماهنگی مالکین، عدم حضور یکی از اشخاص کافی است تا فرصت هرگونه تشکیل اراده جمعی به‌طورکلی سلب شود. ازسوی دیگر، در صورت عدم احراز حدنصاب تشکیل جلسه امکان‌پذیر نیست و هزینه‌های صورت‌گرفته هدر می‌رود. البته در مصادیق دیگر اراده جمعی مثل شرکت‌ها، حصول اطمینان از اطلاع همه اشخاص ضروری نیست و در صورت حضور اکثریت اشخاص امکان تشکیل اراده جمعی فراهم می‌شود. از این

منظر، در مصادیقی که تشکیل اراده جمعی منوط به احراز اتفاق آراست، هزینه‌های مبادلاتی قابل توجهی برای کسب اطمینان از اطلاع اشخاص به وجود می‌آید و هرچقدر تعداد اشخاص بیشتر باشد این هزینه افزایش می‌یابد.

بنابراین به نظر می‌رسد که وضعیت کنونی «هماهنگی‌ها، اطلاع‌رسانی‌ها و دعوت از اشخاص» برای تشکیل اراده جمعی، در نظام حقوقی ایران، مستلزم هزینه‌های مبادلاتی قابل توجه است و قواعد ناظر به آن کارآمد نبوده و نیازمند اصلاح است.

۲.۱.۲. هزینه‌های ناشی از رعایت مواعد قانونی

صرف دعوت از اشخاص برای تشکیل جلسه کافی نبوده و بایستی مواعد قانونی پس از دعوت نیز سپری شود. این مواعد قانونی برای فراهم کردن زمان لازم برای ۱. کسب اطلاع از تشکیل جلسه، ۲. تصمیم به حضور در جلسه، ۳. تدارک مقدمات برای حضور در جلسه، ۴. کسب اطلاعات تکمیلی درخصوص موضوعات جلسه^۱ برای اشخاص دخیل در تشکیل اراده جمعی تعیین می‌شوند. باوجود اهمیت رعایت مواعد قانونی، رعایت مواعد قانونی مستلزم اختصاص زمان بوده و موجب تحمیل هزینه فرصت می‌شود.

در اداره آپارتمان‌ها اگرچه موعد معینی جهت تشکیل جلسه معین نشده، مواعد قانونی برای تجدید جلسات تعیین شده است.^۲ در شرکت‌ها مواعد مختلفی برای تشکیل جلسات مجامع یا هیئت‌مدیره مقرر شده است. در شرکت‌های سهامی، ماده ۹۸ ل. ا. ق. ت نسبت به تعیین مواعد قانونی میان نشر دعوت‌نامه و تشکیل مجامع (حداقل ده روز و حداکثر چهل روز) اقدام نموده است. قانون‌گذار درخصوص مجمع عمومی مؤسس نیز حکم خاص دارد و انتشار آگهی دعوت را حداقل بیست روز قبل از برگزاری جلسه لازم می‌داند (ماده ۷۵ ل. ا. ق. ت). همچنین در صورت تجدید جلسه مجمع عمومی مؤسس، باید فاصله حداقل بیست روز بین جلسات نوبت اول، دوم یا سوم رعایت گردد.

قانون‌گذار تشریفات خاصی برای دعوت از شرکا مال مشاع و رعایت مواعد قانونی برای تشکیل جلسه مقرر ننموده است؛ چراکه عدم حضور حتی یکی شریک می‌تواند مانع تشکیل اراده

۱. ماده ۷۴ قانون تجارت و ماده ۱۳۹ ل. ا. ق. ت.

۲. ماده ۸ قانون تملک آپارتمان‌ها.

جمعی شود. باوجود این، در اداره مال مشاع هزینه‌های ناشی از رعایت مواعد قانونی به دلیل اطمینان از تشکیل جلسه و امکان تصمیم‌گیری، ممکن است بیشتر از سایر مصادیق باشد. اگرچه این موضوع، الزامی مطابق با قانون نیست، اشخاص برای اطمینان از تشکیل جلسه ناگزیر از اختصاص مواعد مناسب‌اند.

میزان مواعد قانونی در مصادیق مختلف اراده جمعی تفاوت دارند. اگرچه با افزایش مواعد قانونی اشخاص قادر به کسب اطلاع و تصمیم‌گیری به‌نحو مناسب‌تری می‌شوند، هزینه زمان و هزینه فرصت نیز افزایش می‌یابد. قاعده حقوقی برای تشکیل اراده جمعی باید تعادل کارآمد بین این دو وضعیت را برقرار کنند. در تعیین تعادل کارآمد باید به تحولات روز توجه داشته باشیم. مواعد مشخص‌شده در قوانین ممکن است سابقاً کارآمد بوده باشند؛ به‌نحوی که هزینه مبادلات رعایت این مواعد کمتر از زیان ناشی از عدم رعایت آن بوده است. باوجود این، بروز تحولات مختلف و عدم انعکاس آن در قوانین، موجب می‌شود تعادل سابق کارآمد نباشد. به‌طورمثال، اگرچه ممکن است فاصله مقرر در ماده ۹۸ ل. ا. ق. ت قبلاً براساس اقتضائات و هزینه‌های مبادلاتی در آن زمان کارآمد بوده باشد، امروزه ازآنجا که با استفاده از ابزارهای مختلف (ازجمله فناوری‌های حمل‌ونقل و ارتباطات و دسترسی به اطلاعات) می‌توان این زمان را کاهش داد، تعادل سابق کارآمد نبوده و تعیین تعادل کارآمد جدید ضروری است.^۱ در تعیین تعادل کارآمد در مواعد قانونی اولاً باید معیارهای آن تعیین شود. مواعد باید باتوجه به «حداقل زمان» برای کسب اطلاع از تشکیل جلسه، تصمیم به حضور یا عدم حضور در جلسه، تدارک مقدمات برای حضور در جلسه، کسب اطلاعات تکمیلی درخصوص موضوعات جلسه تعیین شوند. البته روشن است که این مدت زمان بایستی با ابزارهای مختلف ازجمله ابزارهای حقوقی و فناورانه به حداقل زمان ممکن کاهش یابد. به‌طورمثال با استفاده از ابزارهای الکترونیک برای دعوت یا تشکیل جلسه، می‌توان مواعد موردنیاز برای تشکیل جلسه را کاهش داد؛ چراکه اشخاص در زمان کوتاه‌تری از جلسه مطلع می‌شوند و می‌توانند مقدمات لازم جهت حضور در جلسه را تدارک ببینند و با دسترسی به اطلاعات به‌صورت برخط، مدت زمان کمتری برای کسب اطلاعات نیاز خواهند داشت. ثانیاً، در تعیین مواعد باید به تفاوت‌ها و اقتضائات خاص مصادیق اراده جمعی توجه داشته

1. North, Douglass C., **Institutions, Institutional Change and Economic Performance**, Cambridge University Press, 1990, p. 81.

باشیم. به‌طور مثال، مدت زمان لازم جهت تدارک مقدمات برای حضور در جلسه یا کسب اطلاع از موضوعات آن در مجمع مؤسس قاعداً بیشتر از مجمع عمومی عادی است. لذا، تعیین موعد قانونی طولانی‌تر بین جلسات مجمع عمومی مؤسس در مقایسه با مجمع عمومی عادی، قابل دفاع به نظر می‌رسد. آنچه در چارچوب قوانین قابل نقد است عدم اتکا به معیار مشخص جهت تعیین مواعد قانونی است. لذا، چنانچه بخواهیم هزینه‌های مبادلاتی ناشی از رعایت مواعد قانونی کاهش یابد، باید با معیار مشخص و در جهت تحقق کارآمدی، قوانین و مقررات را سامان‌دهی نماییم.

به این ترتیب، رعایت این مواعد مستلزم هزینه‌های مبادلاتی است. عنصر زمان در تشکیل اراده جمعی اهمیت زیادی دارد و هرچه در زمان کوتاه‌تری محقق شود هزینه مبادله آن کاهش می‌یابد. بنابراین رعایت این مواعد همواره هزینه‌ای معادل زمان و هزینه فرصت دارند.

۲.۱.۳. هزینه‌های هماهنگی بستر مناسب یا محل جلسات

اصولاً تشکیل جلسه برای تشکیل اراده جمعی الزامی است. جلسات می‌توانند حضوری یا برخط برگزار شوند. اهمیت تشکیل جلسه از منظر تحلیل اقتصادی حقوق در این است که امکان ورود اشخاص به بازی‌های همکارانه را فراهم می‌کند. با ورود به بازی‌های همکارانه و در چارچوب نظریه بازی‌ها، اشخاص از مواضع و ترجیحات دیگران مطلع شوند. اگرچه انجام مذاکرات خارج از جلسات نیز امکان‌پذیر است، اشخاص از طریق حضور در جلسات می‌توانند در لحظه از مواضع دیگران مطلع شوند و براساس آن مواضع خود را سامان‌دهی و ابراز نمایند (تصمیمات استراتژیک)؛ امری که خارج از چارچوب جلسات مقدور نیست. درواقع، در صورت عدم تشکیل جلسه اشخاص باید مواضع خود را به صورت یک‌طرفه بیان نمایند، بی‌آنکه به‌طور مناسبی بتوانند از مواضع دیگر اشخاص مطلع گردند.

فارغ از نحوه تشکیل جلسات به صورت حضوری یا برخط، پیش‌بینی بستر یا محل مناسب برای تشکیل جلسات الزامی است. در نظام حقوقی ایران، اصولاً جلسات حضوری مورد توجه بوده‌اند؛ چنانچه مطابق ماده ۱۰۰ ل. ا. ق. ت درج نشانی کامل محل برگزاری مجمع ضروری است که به‌طور ضمنی نشان‌دهنده حضوری بودن جلسات است. البته در سال‌های اخیر به‌طور استثنایی و نه به‌عنوان یک قاعده کلی برگزاری جلسات برخط برای تشکیل اراده جمعی پذیرفته شده است؛ کما اینکه مجمع عمومی شرکت‌های بورسی می‌توانند برخط تشکیل شوند.

هماهنگی بستر یا محل مناسب برای تشکیل جلسات مستلزم هزینه‌های مبادلاتی مختلف است. البته تشکیل جلسات حضوری معمولاً پرهزینه‌تر است، چراکه پیش‌بینی محل مناسب برای جلسات و تأمین هزینه‌های آن (از جمله اجاره‌بها)، هزینه‌های بیشتری در مقایسه با جلسات برخط دارد. این هزینه‌ها، زمانی که تعداد اشخاص دخیل در تصمیم‌گیری بالاست، افزایش قابل‌توجهی پیدا می‌کنند. به‌طور مثال، اگر شرکت ایران‌خودرو با هزاران سهام‌دار بخواهد جلسه مجمع عمومی سالیانه خود را هماهنگ کند، نیازمند تهیه محلی با گنجایش کافی خواهد بود. با وجود این مراتب، استقرار بسترهای الکترونیک نیز هزینه‌بر بوده و مستلزم طراحی سامانه‌های فنی و صرف هزینه‌های نگهداری و پشتیبانی است.

۲.۱.۴. هزینه‌های حضور اشخاص در جلسات^۱

پس از انجام مراتب پیش‌گفته، اشخاص باید در محل جلسات حضور یابند. حضور اشخاص در جلسات مستلزم اختصاص زمان، هزینه‌های رفت‌وآمد، اقامت و سایر هزینه‌های جانبی است. اولاً، اشخاص فارغ از زمانی که به جلسات اختصاص می‌دهند، باید زمانی را برای رفت‌وآمد اختصاص دهند که به‌تنهایی یکی از هزینه‌های قابل تأمل جهت مشارکت در اراده جمعی است. این هزینه‌ها زمانی دوجندان می‌شوند که اشخاص در فواصل طولانی از یکدیگر قرار داشته باشند یا محل جلسه در نزدیکی آنها نباشد. ثانیاً، علاوه بر زمان، باید هزینه‌های رفت‌وآمد به جلسات نیز محاسبه شود. همچنین در صورت برگزاری جلسه خارج از شهر محل اقامت، هزینه‌های اقامت (مانند محل اسکان) و در صورت برگزاری در کشور دیگر، هزینه‌هایی مانند عوارض و ویزا بر اشخاص تحمیل می‌شود. هنگامی که کنشگران عقلانی مجموع هزینه‌های تشکیل اراده جمعی از جمله هزینه‌های حضور در جلسات را از زیان‌های احتمالی ناشی از عدم حضور بیشتر ارزیابی کنند، تصمیم به عدم مشارکت می‌گیرند. این وضعیت، به‌ویژه برای اشخاصی با منافع محدود، مانند سهام‌داران خرد، بیشتر رخ می‌دهد.

به نظر می‌رسد قانون‌گذار اهمیت این هزینه‌ها را دریافته و مقرراتی جهت کاهش آنها وضع نموده است. به‌عنوان مثال، مطابق ماده ۱۰ آیین‌نامه نحوه تشکیل مجامع عمومی تعاونی‌ها مصوب ۱۳۸۷/۳/۹، «محل تشکیل مجمع عمومی باید در محدوده شهری یا روستایی اقامتگاه

۱. این هزینه خاص جلسات حضوری است.

قانونی تعاونی باشد، مگر اینکه ۱۰۰٪ اعضا، محل دیگری را برای تشکیل مجمع توافق نمایند. همچنین محل برگزاری مجمع باید ظرفیت حضور کلیه اعضا یا نمایندگان تام‌الاختیار آنها را داشته و از نظر امکانات برای تشکیل جلسه مجمع مناسب باشد.^۱ قانون‌گذار به‌درستی دریافته که برگزاری جلسه در محدوده خارج از اقامتگاه تعاونی، اعضا تعاونی را متوجه هزینه‌های مبادله قابل توجه می‌کند، بنابراین اقدام به وضع چنین قاعده‌ای نموده است.

ازسوی دیگر، پذیرش مجامع الکترونیک در زمان پاندمی کرونا نیز ناشی از بالابودن هزینه‌های مبادلاتی به‌ویژه هزینه‌های حضور در جلسات بود. این پاندمی با افزایش هزینه‌های حفظ سلامتی و رعایت مقررات محدودکننده شهری، گاه موجب شد هزینه‌های مبادلاتی تشکیل اراده جمعی حتی بیشتر از زیان ناشی از عدم تشکیل آن باشد. این وضعیت قانون‌گذار را بر آن داشت که قواعد جدیدی برای ایجاد تعادل کارآمد تصویب نماید. به این ترتیب، هیئت‌مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار با استناد به بند چ ماده ۶۸ قانون برنامه ششم توسعه، دستورالعمل نحوه برگزاری مجامع عمومی ناشران را در تاریخ ۱۳۹۸/۱۲/۷ تصویب و مجامع الکترونیک را عملی نمود.^۲

۲.۱.۵. هزینه‌های مربوط به اداره جلسات

نحوه اداره جلسه نیز بر هزینه‌های مبادله تشکیل اراده جمعی مؤثر است. اولاً اداره‌کننده با مدیریت جلسه یا تسهیل ارائه گزارش و اطلاعات به اشخاص کمک می‌نماید که در زمان کمتری به اطلاعات دسترسی پیدا کنند (هزینه دسترسی به اطلاعات برای رسیدن به تقارن اطلاعاتی). به عنوان مثال، مطابق ماده ۴۷۸ قانون تجارت، مدیر تصفیه مکلف است گزارشی از وضعیت دارایی و دیون ورشکسته به مجمع ارائه نماید؛ وظیفه‌ای که در حیطه اختیارات او در اداره مجمع قرار دارد و به تصمیم‌گیری بستانکاران کمک می‌کند. همچنین در شرکت‌های

۱. این موضوع به‌طور ویژه نسبت به شرکت‌های تعاونی اهمیت بیشتری دارد. مطابق ماده ۳۰ قانون بخش تعاونی، تمام اشخاص فارغ از میزان سهم، فقط دارای یک حق رأی هستند که باعث می‌شود حتی اشخاصی که سهم بالاتری دارند، منافع چندانی را در اراده جمعی لحاظ ننمایند.

۲. نک به: سلطانی، محمد، نیکا باغستانی و فائزه سادات بهشتی‌روی، «تأثیر ویروس کرونا بر نحوه برگزاری مجامع عمومی شرکت‌ها با تکیه بر استفاده از ابزارهای الکترونیکی»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، د. ۲۳، ویژه‌نامه حقوق و کرونا، ۱۳۹۹، صص. ۳۳۹-۳۵۷.

سهامی، هیئت‌رئیس مجمع با تسهیل ارائه اطلاعات، دسترسی اشخاص به اطلاعات را مقدور می‌سازد. هیئت‌رئیس وظیفه دارد در موارد مقرر در قانون، با اخذ گزارش از بازرس یا هیئت‌مدیره و ارائه آن به سهام‌داران، تصمیم‌گیری کارآمد را تسهیل کند (ماده ۱۶۷ ل. ا. ق. ت). به این ترتیب، با اتکا به فرایندهای اداره جلسات، اشخاص در زمان کمتری قادر به تبادل اطلاعات می‌شوند.

ثانیاً، اداره‌کننده جلسات با لحاظ منافع مختلف به اشخاص کمک می‌کند منافع مشترک را شناسایی کرده و احتمال بازی همکارانه در تشکیل اراده جمعی را افزایش دهند؛ کما اینکه در تبصره ۲ ماده ۱۳۹ قانون کار، استفاده از شخص بی‌طرف جهت پیشبرد مذاکرات در پیمان‌های دسته‌جمعی کار پیش‌بینی شده است. این شخص که در مسائل کار تبحر دارد، به عنوان کارشناس پیمان‌های دسته‌جمعی معرفی می‌شود و به تصریح ماده ۱۳۹، وظیفه او کمک به دو طرف در پیشبرد مذاکرات دسته‌جمعی و هماهنگی میان اشخاص است. ثالثاً، پیش‌بینی مقررات اداره جلسات زمان موردنیاز برای انجام سایر تشریفات را نیز کاهش می‌دهد؛ چراکه انجام تشریفات و فرایندهای اجرایی و عملیاتی توسط اشخاص منتخب، نیازمند زمان و هزینه‌های کمتری است. به طور مثال، مطابق ماده ۹۹ ل. ا. ق. ت، هیئت‌رئیس مجمع سهام‌داران وظیفه دارد با بررسی سهم یا تصدیق موقت آن، ورقه ورود به جلسه را به سهام‌دار ارائه نماید. انجام این کار توسط هیئت‌رئیس، در مقایسه با حالتی که اشخاص رأساً آن را انجام دهند، زمان کمتری می‌طلبد؛ چراکه امور به صورت متمرکز و تخصصی انجام شده و این امر موجب افزایش کارآمدی می‌شود.^۱ اگرچه اداره جلسات موجب کاهش بعضی هزینه‌های مبادلاتی می‌شود، خود موجب ایجاد بعضی هزینه‌های مبادلاتی نیز می‌گردد. بخشی از این هزینه‌ها ناشی از لزوم رعایت الزامات قانونی در اداره جلسات است. رعایت تشریفات قانونی مستلزم صرف زمان و هزینه‌های اداری و پرسنلی است. برای نمونه، مطابق ماده ۹ آیین‌نامه اجرایی قانون تملک آپارتمان‌ها، ارائه وکالت‌نامه نماینده شرکا به مدیران پیش از تشکیل جلسه مجمع عمومی ضروری است که این امر مستلزم صرف زمان برای اخذ و بررسی وکالت‌نامه‌هاست. همچنین، رعایت تشریفات قانونی مستلزم هزینه‌های اداری و پرسنلی است. به عنوان نمونه، هیئت‌رئیس مجمع باید با استخدام یا

۱. نصیری اقدم، علی، «اقتصاد هزینه مبادله»، *جستارهای اقتصادی*، د. ۳، ش. ۵، ۱۳۸۵، ص. ۳۷۹.

اختصاص پرسنل اداری، شرایط ورود سهام‌داران جهت ورود به جلسه را احراز نماید یا آرای سهام‌داران را شمارش کرده یا صورت جلسه مجمع را نگارش نموده و امضای سهام‌داران را اخذ کند. در این باره می‌توان به ماده ۱۰۱ ل. ا. ق. ت اشاره نمود که اداره مجامع شرکت سهامی را با هیئت‌رئیس‌های متشکل از رئیس، منشی و دو ناظر ممکن دانسته است. منشی جلسه که می‌تواند خارج از سهام‌داران باشد، مستحق حق الزحمه است.

در این راستا، قواعد حقوقی باید به گونه‌ای تنظیم شوند که تعادل کارآمد برقرار شود. قانون‌گذار با وضع قواعد اداره جلسات، تلاش می‌نماید بازی‌های همکارانه را تسهیل کند، اما این قواعد تا زمانی کارآمدند که در مقایسه با هزینه‌های ایجادشده، منافع بیشتری را فراهم نمایند. در غیراین صورت، تعادل کارآمدی برقرار نخواهد شد.

۲.۱.۶. هزینه دسترسی و جمع‌آوری اطلاعات

دسترسی به اطلاعات و تقارن اطلاعاتی پیش شرط هرگونه تصمیم‌گیری و تشکیل اراده جمعی است. تقارن اطلاعات نقشی اساسی در بیشینه‌سازی مطلوبیت دارد. آنچه انگیزه اشخاص از مشارکت در تشکیل اراده جمعی را سلب می‌کند، در بسیاری از موارد، هزینه بالای دسترسی به اطلاعات برای رفع عدم تقارن اطلاعاتی است.^۱ به عنوان مثال، آنگاه که سهام‌داران شرکتی قصد دارند صورت‌های مالی شرکت را تصویب نمایند، عدم تقارن اطلاعاتی قابل توجهی میان سهام‌داران خرد (که نماینده‌ای در هیئت‌مدیره ندارند) و سهام‌داران دارای سهام مؤثر یا کنترلی (که نماینده‌ای در هیئت‌مدیره دارند) وجود دارد. در این وضعیت سهام‌داران خرد باید هزینه‌های بالاتری را (در مقایسه با سهام‌داران دارای سهام مؤثر یا کنترلی) متحمل شوند تا به اطلاعات صحیح و دقیق دسترسی یابند. بالا بودن هزینه‌های مبادلاتی انگیزه سهام‌داران خرد جهت مشارکت در اراده جمعی را سلب می‌کند و موجب می‌شود حتی در صورت تشکیل اراده جمعی، تصمیم به دلیل وجود هزینه‌های مبادلاتی، مطلوبیت آنها را افزایش ندهد.

۱. عدم تقارن اطلاعات یکی از هزینه‌های مبادلاتی مهم در تشکیل اراده جمعی است. البته رفع این تقارن اطلاعاتی نیز مستلزم هزینه‌های مبادلاتی‌ای خواهد بود. به هرروی، قانون‌گذار باید تلاش نماید تعادل بهینه بین دو وضعیت کاهش هزینه‌های مبادلاتی ناشی از عدم تقارن اطلاعاتی و هزینه‌های لازم برای ارتقای تقارن اطلاعاتی را برقرار سازد.

باتوجه به اهمیت دسترسی به اطلاعات، مقررات مختلفی به این مهم توجه داشته‌اند. در اداره آپارتمان‌ها مجمع عمومی باید خزانه‌دار معرفی نماید تا قبوض و اسناد لازم را برای تصویب ترازنامه ارائه نماید. در قراردادهای ارفاقی مدیر تصفیه مکلف است آخرین وضعیت دارایی و دیون ورشکسته را به مجمع گزارش دهد (ماده ۴۷۸ قانون تجارت). درخصوص ضرورت دسترسی به اطلاعات در شرکت‌ها نیز مقررات مختلفی موردتوجه بوده که ازجمله می‌توان به ارائه گزارش مؤسسين قبل از تشکیل مجمع عمومی مؤسس (ماده ۷۴ ل. ا. ق. ت) و دسترسی سهام‌داران به اسناد و مدارک قبل از برگزاری مجمع عمومی (ماده ۱۳۹ ل. ا. ق. ت)، تهیه خلاصه صورت دارایی و صورت مالی توسط هیئت مدیره جهت ارائه به بازرسان (مواد ۱۳۷ و ۲۳۲ ل. ا. ق. ت) در شرکت‌های سهامی و ارائه گزارش مالی، ترازنامه، طرح‌ها، برنامه‌ها به مجمع در شرکت‌های تعاونی (ماده ۳۷ قانون بخش تعاون) اشاره نمود.

ازسوی دیگر، علاوه بر شناسایی تکالیف قانونی، نهاد بازرس در شرکت‌ها برای تسهیل دسترسی به اطلاعات صحیح پیش‌بینی شده است. از منظر تحلیل اقتصادی حقوق، بازرسان باید امکان دسترسی به اطلاعات را با کمترین هزینه فراهم کنند. آن‌ها موظف‌اند وضعیت کلی، وضعیت مالی و تخلفات را به مجمع عمومی گزارش دهند.^۱

این تدابیر با هدف کاهش هزینه دسترسی به اطلاعات و رفع عدم تقارن اطلاعاتی وضع شده‌اند. برای تضمین این هدف، که مقدمه ضروری بیشینه‌سازی مطلوبیت اشخاص و ارتقای کارآمدی است، ضمانت‌اجراهایی وضع شده تا هزینه عدم افشای اطلاعات صحیح بیش از منافع سوءاستفاده از عدم تقارن اطلاعاتی باشد. به‌طور مثال، عدم ارائه اطلاعات صحیح یا تصدیق اطلاعات خلاف حقیقت توسط بازرسان در مواد ۲۵۸، ۲۶۳ و ۲۶۷ ل. ا. ق. ت جرم‌انگاری شده است. همچنین، در شرایطی بطلان اراده جمعی به‌استناد دسترسی به اطلاعات غیر صحیح امکان‌پذیر است (ماده ۴۹۰ قانون تجارت درخصوص قراردادهای ارفاقی).

دسترسی به اطلاعات و اعتبارسنجی آنها مستلزم هزینه‌های مبادلاتی مختلف است.^۲ عدم دسترسی به اطلاعات با هزینه مناسب یا همان عدم تقارن اطلاعاتی، از مهم‌ترین هزینه‌هایی

۱. مواد ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱ ل. ا. ق. ت، و مواد ۱۶۸ و ۱۷۰ قانون تجارت و ماده ۴۱ قانون بخش تعاون.

2. Allen, Douglas W., "What Are Transaction Costs?," *Research in Law and Economics*, Vol. 14, 1991, p. 1.

است که اشخاص در تشکیل اراده جمعی متحمل می‌شوند؛ چراکه اشخاص بدون دسترسی به اطلاعات صحیح و کافی، قادر به تصمیم‌گیری صحیح نیستند.^۱ اولاً دسترسی به اطلاعات و اعتبارسنجی آن نیازمند هزینه زمان است. به‌طورمثال، مطابق ماده ۷۴ قانون تجارت پذیرهنویسان سهام باید برای دریافت گزارش مؤسسين به محل تعیین‌شده مراجعه نمایند. همچنین به‌موجب ماده ۱۳۹ ل. ا. ق. ت، سهام‌داران برای دسترسی به ترازنامه، حساب سود و زیان، گزارش عملیات مدیران و گزارش بازرسان باید به مرکز شرکت مراجعه کنند و رونوشت بگیرند؛ امری که مستلزم صرف زمان و دیگر هزینه‌هاست. ثانیاً، دسترسی به اطلاعات و اعتبارسنجی آن مستلزم استفاده از خدمات بازرسان و کارشناسان است. نقش بازرسان یا کارشناسان در اعتبارسنجی اطلاعات چنان مهم است که تصویب صورت دارایی و ترازنامه و حساب سود و زیان شرکت بدون دریافت گزارش از بازرسان فاقد اعتبار است (مطابق ماده ۱۴۸ ل. ا. ق. ت) یا در پاره‌ای موارد، ارائه نظر مشورتی توسط بازرسان ضروری دانسته شده است.^۲ در این موارد، مجمع می‌تواند خلاف نظر بازرسان تصمیم‌گیری نماید؛ اما بدون نظر وی تصمیم‌گیری معتبر نیست.^۳ بنابراین، بازرسان باید با صرف زمان اطلاعات صحیح را تحصیل و به اشخاص ارائه نمایند. همچنین مطابق ماده ۷۶ ل. ا. ق. ت، مؤسسين باید قبل از اقدام به دعوت مجمع عمومی مؤسس نظر کتبی کارشناس رسمی وزارت دادگستری را در مورد ارزیابی آورده‌های غیرنقد دریافت نمایند. بنابراین در این موارد نیز کارشناس نقشی مانند بازرسان ایفا نموده و باید نسبت به بررسی موضوع و ارائه گزارش اقدام نماید. استفاده از خدمات این کارشناسان و بازرسان مستلزم هزینه‌های مختلفی است. ثالثاً ضمانت‌اجرای عدم رعایت تکالیف مقرر خود منجر به افزایش هزینه‌های مبادلاتی می‌شود. رابعاً موقعیت برتر اطلاعاتی برخی اشخاص نسبت به سایرین، هزینه رفع عدم تقارن اطلاعاتی را افزایش می‌دهد. به‌عنوان مثال، مطابق مواد ۱۳۷ و ۲۳۲ ل. ا. ق. ت، هیئت‌مدیره باید خلاصه صورت دارایی و صورت مالی را تهیه و برای بازرسان ارسال کند. به‌این‌ترتیب، اطلاعات در اختیار این اشخاص است و اگر به تکالیف خود عمل نکنند، سایرین

1. Crook, T. Russell, James G. Combs, David J. Ketchen, Jr., and Herman Aguinis, "Organizing Around Transaction Costs: What Have We Learned and Where Do We Go from Here?," *Academy of Management Perspectives*, Vol. 27, No. 1, 2013, p. 64.

۲. مواد ۱۲۹، ۱۶۱، ۱۹۱ و ۱۶۷ ل. ا. ق. ت.

۳. معتمدی، جواد، درسنامه حقوق تجارت، ج ۳، تهران: اندیشه ارشد، ۱۴۰۰، ص. ۲۱۲.

قادر به دسترسی مناسب به اطلاعات نخواهند بود. این موقعیت ممکن است موجب سوءاستفاده شده و اشخاص در موقعیت برتر، از ارائه اطلاعات صحیح امتناع یا حتی اطلاعات خلاف واقع ارائه کنند.^۱ به عبارت دیگر تاجایی که هزینه ناشی از ضمانت‌اجراهای نقض قواعد تسهیل‌کننده دسترسی به اطلاعات برای اشخاص کمتر از منافع حاصل از موقعیت برتر اطلاعاتی باشد، فرصت‌طلبی شکل می‌گیرد و این امر، هزینه تشخیص اطلاعات صحیح و اعتبارسنجی آنها را افزایش می‌دهد.

۲.۱.۷. هزینه‌های مذاکره

اشخاص برای تشکیل اراده جمعی ناگزیر به انجام مذاکرات‌اند. اهمیت مذاکرات در این است که تشکیل اراده جمعی نوعی تصمیمات استراتژیک بوده و اشخاص برای توافق وارد بازی‌های همکاری می‌شوند. مواضع اشخاص تنها ناشی از منافع و انگیزه‌های شخصی نبوده، بلکه متأثر از مواضع دیگران است.^۲ به این ترتیب، اشخاص بیش از هر چیز به دنبال کسب اطلاعات از مواضع ترجیحات سایرین‌اند؛ چراکه آگاهی از این ترجیحات، قدرت مذاکراتی آنها را تغییر می‌دهد. بدین ترتیب، اشخاص با ورود به بازی‌های همکاری، اطلاعات را مبادله می‌کنند و در نهایت به توافق می‌رسند. آنچه اشخاصی را که منافع مختلفی داشته و انگیزه مشترکی ندارند، نسبت به اشخاصی که برای تبادل اطلاعات و حصول توافق مشترک تلاش می‌نمایند متفاوت می‌سازد، ورود اشخاص گروه دوم به بازی‌های همکاری از طریق انجام مذاکرات است.

انجام مذاکرات مستلزم هزینه‌های مبادلاتی مختلفی است.^۳ مذاکرات تنها در جلسات رسمی و مطابق با تشریفات قانونی انجام نمی‌شود، بلکه اشخاص از زمان تصمیم به تشکیل اراده جمعی، مذاکرات مقدماتی را آغاز می‌کنند. در عمل، پیش از جلسات رسمی و در طول تمام مراحل، اشخاص در حال بررسی اطلاعات، ارزیابی مواضع دیگران و تبادل نظر برای دستیابی به نقطه مشترک‌اند. به این ترتیب، فرایند مذاکره را می‌توان از طولانی‌ترین و هزینه‌برترین اقدامات

1. Wathne, Kenneth H., and Jan B. Heide, "Opportunism in Interfirm Relationships: Forms, Outcomes, and Solutions," *Journal of Marketing*, Vol. 64, No. 4, 2000, p. 42.

2. Lee, Daeyeol, "Game Theory and the Neural Basis of Social Decision Making," *Nature Neuroscience*, Vol. 11, No. 4, 2008, p. 404.

3. Schlag, Pierre, "The Problem of Transaction Costs," *Southern California Law Review*, Vol. 62, 1988, p. 1675; Coase, Ronald H., "The Nature of the Firm (1937)," in *Williamson, Oliver E., and Sidney G. Winter (eds.), 1993, p. 4.*

اشخاص جهت تشکیل اراده جمعی در نظر گرفت. هزینه‌های مذاکره شامل هزینه‌های بررسی گزارش‌ها، تحقیق و پژوهش، بررسی اطلاعات، ارتباط با دیگر اشخاص به منظور کسب اطلاع از ترجیحات آنها، بحث و بررسی و نهایتاً اخذ تصمیمات استراتژیک و... است.^۱ در ادامه دو عنوان هزینه زمان و هزینه خدمات مشاوره‌ای بررسی می‌شوند.

اولاً، انجام مذاکرات مستلزم هزینه زمان قابل توجهی است که شامل مجموع زمان بررسی گزارشات و اطلاعات، کسب اطلاعات راجع به مواضع دیگر اشخاص، ارتباط با آنها و نهایتاً بحث نهایی راجع به موضوعات است. آنچه در جلسات نهایی و طبق مقررات قانونی صورت می‌پذیرد، تنها بخشی از فرایند مذاکره است، باوجود این، گاهی پیچیدگی مذاکرات به حدی است که یک جلسه کافی نیست و جلسات باید تجدید شوند. به طور مثال، تجدید جلسه مجمع عمومی تا دو هفته پس از جلسه نخست امکان‌پذیر است (ماده ۱۰۴ ل. ا. ق. ت). در این موارد، علاوه بر جلسات جدید، باید زمان بیشتری برای بررسی تکمیلی گزارش و اطلاعات، ارزیابی مواضع دیگران و گفت‌وگو اختصاص یابد. در قراردادهای ارفاقی نیز تجدید جلسه برای دو بار امکان‌پذیر است (ماده ۴۸۲ قانون تجارت) و فاصله جلسه اول تا جلسه دوم باید یک هفته باشد (ماده ۴۸۱ قانون تجارت). البته طلبکاران پس از تصدیق قرارداد، مهلت ده‌روزه‌ای نیز برای پذیرش یا امضای قرارداد دارند (مطابق ماده ۴۸۹ قانون تجارت). این مقرر نشان می‌دهد فرایند کسب اطلاعات و مذاکرات گاهی حتی پس از تشکیل اراده جمعی نیز ادامه می‌یابد. در این مهلت‌های تنفس یا بازه‌های زمانی، اشخاص می‌توانند اطلاعات جدیدی به دست آورند یا مواضع خود را تغییر دهند. چنان‌که در جلسات تجدیدی (ماده ۴۸۲ قانون تجارت) یا حتی پس از انعقاد قرارداد، اشخاص می‌توانند با توجه به داده‌های تازه و مذاکرات تکمیلی، از رأی پیشین خود عدول کنند. ثانیاً، پیچیدگی برخی مذاکرات ایجاب می‌کند که از خدمات مشاوره‌ای در حوزه‌های مالی، حقوقی و فنی استفاده شود. به همین دلیل است که حضور وکیل یا قائم مقام قانونی صاحب سهم و همچنین نمایندگان شخصیت حقوقی در مجامع عمومی قابل قبول می‌باشد (ماده ۱۰۲ ل. ا. ق. ت). بنابراین، انجام مذاکرات پیچیده گاه مستلزم استفاده از خدمات مشاوره‌ای و پذیرش هزینه‌های آن است.

1. Cooter, *Op.Cit.*, p. 74.

۲.۱.۸. هزینه‌های توافق نهایی

آنگاه که اشخاص مذاکرات خود را به اتمام می‌رسانند، متحمل هزینه‌های مبادلاتی درخصوص ۱. ابراز اراده، ۲. ثبت، اعلام (آگهی) یا تأیید آن می‌شوند. اولاً اشخاص باید اراده خود را اعلام و ابراز نمایند. ابراز اراده به هر نحو امکان‌پذیر است؛ اما در اغلب مصادیق اراده جمعی، این امر از طریق رأی‌گیری یا امضای صورت‌جلسات، اسناد و قراردادهای انجام می‌شود. هرچند این فرایندها برای احراز و تعیین اراده اشخاص ضروری‌اند، مستلزم هزینه‌های مبادلاتی مختلف‌اند. عمده این هزینه‌ها شامل هزینه زمان و هزینه‌های اجرایی و اداری است. برای تبیین اهمیت این هزینه، می‌توان به شیوه رأی‌گیری در مجامع عمومی شرکت‌های سهامی یا مجامع آپارتمان‌ها اشاره نمود. در این مجامع، که گاه بیش از صدها سهام‌دار یا مالک در آن حضور دارند، جهت احراز اراده اشخاص باید رأی‌گیری صورت گیرد؛ امری که به دلیل عدم پیشرفت سیستم‌های رأی‌گیری زمان‌بر بوده و مستلزم هزینه‌های اجرایی است. ازسوی دیگر، امضای صورت‌جلسات، اسناد و قراردادهای ارفاقی یا پیمان‌دسته‌جمعی‌کار نیز وضعیت مشابهی دارد. همچنین، باید در نظر داشت که عدم رعایت ترتیبات در رأی‌گیری یا امضای مدارک موجبات خدشه به اعتبار اراده جمعی را فراهم می‌نماید و این چنین اشخاص ناچارند با صرف زمان و منابع بیشتری، صحت این فرایند را تضمین نمایند. ثانیاً هرچند با احراز اراده اشخاص قاعداً اراده جمعی تشکیل شده تلقی می‌شود، گاهی ثبت، اعلام (آگهی) یا تأیید اراده جمعی نیز برای اعتبار و نفوذ کامل آن ضروری است. طی این تشریفات از یک سو، مستلزم اختصاص زمانی قابل‌توجه است. در فرض نبود چنین تشریفات، اشخاص می‌توانستند صرفاً با توافق، اراده جمعی را محقق نمایند؛ درحالی‌که در مصادیق موجود طی تشریفات جهت ثبت اراده جمعی (مثلاً تهیه صورت‌جلسات)، اعلام آن (مثلاً اعلام و ارسال صورت‌جلسات به اداره ثبت شرکت‌ها) و اخذ تأییدات مربوطه (مثلاً دریافت و اخذ تأیید از وزارت کار و امور اجتماعی یا اخذ تأیید از دادگاه صادرکننده حکم ورشکستگی)، فرایندی زمان‌بر است. به‌عنوان مثال، در شرکت‌های سهامی، مطابق ماده ۱۰۵ ل. ا. ق. ت، ثبت اراده جمعی ضروری است. همچنین، در اداره آپارتمان‌ها، مطابق ماده ۱۲ آیین‌نامه اجرای قانون تملک آپارتمان‌ها، کلیه تصمیمات مجمع عمومی باید در صورت جلسه نوشته شود. ضمناً، مطابق ماده ۱۲۳ ل. ا. ق.

ت، برای جلسات هیئت‌مدیره باید صورت‌جلسه‌ای تنظیم شود و به امضای اکثریت مدیران حاضر برسد. همچنین مطابق ماده ۱۰۶ ل. ا. ق. ت، در موارد معین‌شده، صورت‌جلسه باید به مرجع ثبت شرکت‌ها ارسال گردد.^۱ ضمناً مطابق ماده ۱۲۸ ل. ا. ق. ت، درخصوص انتخاب مدیرعامل و تعیین حدود اختیارات او، ارسال صورت‌جلسه به اداره ثبت شرکت‌ها و انتشار آگهی در روزنامه رسمی الزامی است. در قراردادهای ارفاقی نیز مطابق ماده ۴۸۶ قانون تجارت، نفوذ قرارداد ارفاقی منوط به تأیید دادگاه صادرکننده حکم ورشکستگی است. در این باره، مطابق ماده ۴۸۷، عضو ناظر باید قبل از صدور حکم دادگاه، گزارشی درخصوص کیفیت ورشکستگی و امکان قبول قرارداد ارائه نماید. ضمناً، در پیمان‌های دسته‌جمعی کار، مطابق ماده ۱۴۰ قانون کار، ارسال یک نسخه از پیمان دسته‌جمعی کار به وزارت کار و اخذ تأییدیه الزامی است. مطابق ماده ۱۴۱ قانون، وزارت کار موظف است ظرف ۳۰ روز اعتبار و قابلیت اجرای پیمان را بررسی و اعلام کند.

ازسوی دیگر، انجام تشریفات فوق، علاوه بر هزینه زمان، معمولاً هزینه‌هایی ازجمله هزینه‌های اجرایی، اداری و حقوقی دارد. به‌عنوان مثال، برای تهیه و ثبت صورت‌جلسات، معمولاً پرسنل اداری به کار گرفته می‌شوند. همچنین می‌توان به هزینه‌های اعلام و ارسال صورت‌جلسات و انتشار آگهی اشاره نمود که اداره ثبت شرکت‌ها تعیین می‌نماید. علاوه بر این، اخذ تأییدات قانونی مستلزم پرداخت هزینه به دادگاه، وزارت کار یا سایر مراجع ذی‌ربط پرداخت است.

۲.۱.۹. هزینه فرصت

هریک از عناوین پیش‌گفته، علاوه بر تحمیل هزینه‌های مستقیم بر اشخاص، هزینه فرصت نیز ایجاد می‌کنند. هرچند هزینه فرصت را می‌توان در ذیل هر مرحله بررسی کرد، به دلیل اهمیت آن، در این بخش به‌طور مستقل تحلیل می‌شود. درواقع، برآورد هزینه واقعی در هر مرحله مستلزم لحاظ کردن هزینه فرصت است، اما این هزینه چنان نقش تعیین‌کننده‌ای دارد که بررسی مجزای آن ضرورت دارد.

هزینه فرصت مفهومی است که رابطه میان کمیابی منابع و انتخاب را نشان می‌دهد؛ زیرا اشخاص ناگزیرند با محدودیت منابع، میان گزینه‌های مختلف دست به انتخاب بزنند. هزینه

۱. عدم ارسال صورت‌جلسه یا ارسال اطلاعات اشتباه آن مطابق بند ۳ ماده ۲۴۳ ل. ا. ق. ت جرم‌انگاری شده است.

فرصت برابر است با هزینه مرتبط با بهترین فرصت ازدست‌رفته. هزینه فرصت محدود به هزینه های پولی یا مالی نیست^۱ و می‌تواند هر چیز ارزشمندی را دربرگیرد که از جمله می‌توان به هزینه واقعی گزینه کنار گذاشته شده و زمان ازدست‌رفته اشاره نمود.^۲ از منظر اقتصادی هزینه هر کالا یا خدمت، ارزش فرصتهایی است که برای به‌دست آوردن آن کنار گذاشته می‌شود.^۳

یکی از مهم‌ترین هزینه‌های تشکیل اراده جمعی هزینه فرصت است.^۴ آنگاه که زمان، انرژی، منابع اشخاص برای حصول توافق، صرف تشریفات و اقدامات هزینه‌بر قانونی می‌شود، فرصت‌های دیگری از دست می‌رود. هزینه فرصت اشخاص در هریک مصادیق اراده جمعی و البته در مراتب مختلف یکسان نیست. به‌عنوان نمونه، در شرکت‌ها معمولاً میانگین هزینه فرصت اعضای هیئت‌مدیره برای حضور در جلسات، بیشتر از هزینه فرصت سهام‌داران عادی است؛ زیرا اعضای هیئت‌مدیره غالباً فعالیت‌های اقتصادی بیشتری داشته و فرصت‌های متنوع‌تری در اختیار دارند. به همین دلیل، قانون‌گذار در ماده ۱۳۴ ل. ا. ق. ت، امکان پرداخت حق حضور یا پاداش عملکرد به اعضای هیئت‌مدیره را پیش‌بینی کرده است تا انگیزه مشارکت آنان تقویت شود. بنابراین، برای محاسبه هزینه فرصت باید به‌صورت موردی و براساس مصداق اراده جمعی عمل نماییم.

۲.۲. پیامدهای هزینه‌های مبادلاتی

ارزیابی هزینه‌های مبادلاتی تشکیل اراده جمعی، امری پیچیده است.^۵ تنها ارزیابی بخشی از هزینه‌ها در یک مجمع فرضی شرکت سهامی نشان می‌دهد طی مراحل تشکیل اراده جمعی در مجمع عمومی حداقل یک ماه زمان می‌برد. همین محاسبات برآوردی و ساده، خود بیانگر بالابودن هزینه‌های مبادلاتی در نظام حقوقی ایران است. بالاین‌حال، بررسی جامع هزینه‌های مبادلاتی نیازمند بررسی تمام هزینه‌های مربوطه است، لذا بررسی دقیق میزان هزینه‌های مبادلاتی در تشکیل اراده جمعی راحت نیست و تاکنون روش دقیقی برای ارزیابی کمی این

۱. نظری، محسن، **مبانی علم اقتصاد**، تهران: انتشارات نگاه دانش، ۱۳۹۲، ص. ۱۰۷.

۲. نظری، محسن، «هزینه فرصت»، دانشنامه اقتصاد، د. ۱، ش. ۱، ۱۳۹۷، ص. ۱.

۳. ابونوری، عباسعلی، **اقتصاد خرد**، ج. ۲، چ. ۴، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۹۶، ص. ۴۷۶.

4. Yousuf, Allam, "Transaction Costs: A Conceptual Framework", *International Journal of Engineering and Management Sciences*, Vol. 2, No. 3, 2017, pp. 136-137.

5. Collins, Bruce M., and Frank J. Fabozzi, "A Methodology for Measuring Transaction Costs", *Financial Analysts Journal*, Vol. 47, No. 2, 1991, pp. 27-36.

هزینه‌ها ارائه نشده است^۱ و در این نمونه هم تنها به یکی از هزینه‌ها (زمان) توجه داشته‌ایم. در ادامه مختصراً پیامدهای بالابودن هزینه‌های مبادلاتی در اراده جمعی را بررسی می‌نماییم.

پیامد اول بالابودن هزینه‌های مبادلاتی، «اختصاص منابع به صورت غیرکارآمد» است.^۲ در صورت وجود هزینه‌های مبادلاتی، منابع اشخاص به صورت کارآمد تخصیص نشده و بخشی از منابع تنها برای جبران هزینه‌های مبادلاتی صرف می‌شوند؛ درحالی‌که این منابع باید به نحوی مصروف می‌شدند که بیشترین مطلوبیت حاصل گردد.^۳ پیامد دوم «کاهش میزان تشکیل اراده جمعی» در مقایسه با اراده‌های انفرادی است.^۴ آنگاه که هزینه‌های تشکیل اراده جمعی افزایش می‌یابد، دور از ذهن نیست که اشخاص دیگر انگیزه‌ای برای تشکیل اراده جمعی نداشته و امور خود را از طریق اراده‌های انفرادی مدیریت نمایند. به عنوان مثال، وقتی هزینه‌های مبادلاتی تشکیل اراده جمعی در مالکیت مشاع افزایش می‌یابد، اشخاص ترجیح می‌دهند از تملک مال به نحو اشاعه اجتناب نمایند. این وضعیت به خصوص نسبت به اشخاصی که منافع کمتری دارند (مانند سهام‌داران خرد) اهمیت دوچندان پیدا می‌کند. کاهش میزان تشکیل اراده‌های جمعی نیز منجر به کاهش منافع احتمالی در اراده جمعی از جمله تجمع سرمایه می‌شود. پیامد سوم «کاهش سرعت تشکیل اراده جمعی» است.^۵ درواقع، حتی اگر وجود هزینه‌های مبادلاتی میزان تشکیل اراده‌های جمعی را کاهش ندهد، ممکن است منجر به کاهش سرعت در تشکیل اراده جمعی شود. با افزایش هزینه‌های مبادلاتی موانع تشکیل اراده جمعی افزایش می‌یابد. حال از یک سو، با افزایش موانع زمان بیشتری لازم است تا آنها را پشت سر گذاشت و از سوی دیگر، اشخاصی که با ریسک و عدم قطعیت بیشتری راجع به اراده جمعی روبه‌رو می‌شوند، برای تشکیل اراده جمعی تعلل بیشتری می‌نمایند تا اطلاعات بیشتری به دست آورند. پیامد چهارم «دوری از سازکارهای قانونی در تشکیل اراده‌های جمعی» در مقایسه با سازکارهای جایگزین است. هنگامی که

1. Wallis, John J., and Douglass North, "Measuring the Transaction Sector in the American Economy, 1870-1970", in *Long-Term Factors in American Economic Growth*, University of Chicago Press, 1986, pp. 95-96.

2. Todorova, Tamara, "The Transaction-Cost Roots of Market Failure", *Journal of Advanced Research in Management (JARM)*, Vol. 6, No. 11, 2015, pp. 30-44.

3. Anderlini, Luca, and Leonardo Felli, "Transaction Costs and the Robustness of the Coase Theorem", *The Economic Journal*, Vol. 116, No. 508, 2006, p. 1.

4. Coase, *Op.Cit.*, p. 6; North, *Op.Cit.*, p. 67.

5. North, *Op.Cit.*, p. 29.

اشخاص تمایل دارند در تشکیل اراده جمعی مشارکت نمایند اما سازکارهای موجود را ناکارآمد می‌دانند، تلاش می‌نمایند سازوکار جایگزینی انتخاب‌کنند. به عنوان مثال، اشخاصی که نحوه و فرایند اداره شرکت‌ها را کارآمد ارزیابی نمی‌کنند، ممکن است خارج از چارچوب شرکت‌ها تجارت خود را پیش برند که می‌تواند به دلیل انجام مبادله خارج از شرکت، کارآمدی را کاهش دهد.^۱ پیامد پنجم «عدم رعایت تشریفات قانونی در تشکیل اراده‌های جمعی» است. در این فرض، اگرچه اشخاص همچنان مطلوبیت تشکیل اراده جمعی از طریق سازکارهای موجود را بیشتر از هزینه‌های آن ارزیابی می‌کنند، اما می‌کوشند با دور زدن تشریفات از هزینه‌های خود بکاهند. در این باره می‌توان به امضای اسناد و صورت‌جلسات به صورت دست گردان اشاره نمود. به این معنا که اساساً جلسه‌ای برای مجامع یا هیئت‌مدیره شرکت‌ها، مجمع مالکین آپارتمان‌ها، یا مجمع عمومی طلبکاران تشکیل نشده و تنها صورت‌جلسه یا قراردادی تهیه و دست گردان می‌شود. پیامد ششم «فرصت‌طلبی» در تشکیل اراده جمعی است.^۲ درواقع، اشخاصی که تمایل دارند بیشترین امتیاز را حاصل نمایند، با تمسک به ابزارهای مختلف سعی می‌نمایند این مهم را محقق نمایند.^۳ برخی نویسندگان فرصت‌طلبی را بهره‌برداری از آسیب‌پذیری شریک قراردادی دانسته‌اند.^۴ بعضی اشخاص هنگامی که هزینه‌های مبادلاتی دیگر اشخاص را قابل توجه ارزیابی می‌کنند، سعی می‌نمایند با سوءاستفاده از موقعیت منافع شخصی خود را در مقایسه با دیگر اشخاص حداکثر نمایند.^۵ مثلاً، مدیران شرکت‌ها برای اینکه نصاب کمتری از سهام‌داران در مجمع شرکت حضور داشته باشند، مکان دور از دسترسی را برای برگزاری جلسات انتخاب می‌نمایند. پیامد هفتم «افزایش اختلافات و تعارضات» است. درواقع، بالابودن هزینه‌های مبادلاتی موجب می‌گردد تصمیمات اشخاص منجر به حداکثر شدن مطلوبیت ایشان نگردد. بنابراین، هنگامی که اشخاص اراده جمعی تشکیل شده را کارآمد ارزیابی نکنند، به راه‌حل‌های

1. Alchian, Armen A., and Harold Demsetz, "Production, Information Costs, and Economic Organization", *The American Economic Review*, Vol. 62, No. 5, 1972, p. 777.

2. Williamson, *Op. Cit.*, p. 30.

۳. انصاری، مهدی، **تحلیل اقتصادی حقوق قراردادهای**، ج ۲، تهران: انتشارات جاودانه، ۱۳۹۳، ص. ۴۱۹.

4. Posner, Richard A., *Economic Analysis of Law*, 3rd ed., Boston: Little, Brown and Company, 1986, p. 81.

5. Williamson, Oliver E., "Transaction-Cost Economics: The Governance of Contractual Relations", *The Journal of Law and Economics*, Vol. 22, No. 2, 1979, p. 234.

جایگزین روی می‌آورند، راه‌حلهایی که ممکن است با منافع دیگر اشخاص در تعارض بوده و منجر به بروز اختلافات گردد.

نتیجه‌گیری

ارزیابی کارآمدی فرآیند تشکیل اراده جمعی در نظام حقوقی ایران با استفاده از روش ارزیابی هزینه‌های مبادله نتایج ذیل را به‌دست داد:

هزینه‌های مبادلاتی از جمله در فرایند «تشکیل» اراده جمعی قابل‌مشاهده است. هزینه‌های مبادلاتی در مرحله تشکیل اراده جمعی عبارت‌اند از: «هزینه‌های هماهنگی، اطلاع‌رسانی و دعوت»، «هزینه‌های ناشی از رعایت مواعد قانونی»، «هزینه‌های هماهنگی بستر مناسب یا محل جلسات»، «هزینه‌های حضور اشخاص در جلسات»، «هزینه‌های مربوط به اداره جلسات»، «هزینه دسترسی و جمع‌آوری اطلاعات»، «هزینه‌های مذاکره»، «هزینه‌های توافق نهایی» و «هزینه فرصت».

ارزیابی این هزینه‌های مبادلاتی کار راحتی نیست. باوجود این، مجموع هزینه مبادله در مصادیق اراده جمعی در نظام حقوقی ایران بر اساس معیار زمان نشان می‌دهد هزینه‌های تشکیل اراده جمعی چنان بالاست که گاه از منافع احتمالی تشکیل اراده جمعی فزونی می‌یابند. در این وضعیت اشخاص تمایلی به تشکیل اراده جمعی ندارند. بالا بودن هزینه‌های تشکیل اراده جمعی منجر به دور شدن از وضعیت کارآمد شده است. این وضعیت نتایج سوء مختلفی از جمله «اختصاص منابع به صورت غیرکارآمد»، «کاهش میزان تشکیل اراده‌های جمعی»، «کاهش سرعت تشکیل اراده‌های جمعی»، «دوری از سازکارهای قانونی»، «عدم رعایت تشریفات قانونی»، «افزایش احتمال بروز رفتارهای فرصت‌طلبانه» و «افزایش اختلافات و تعارضات» را به‌دنبال دارد.

در این وضعیت، که هزینه مبادله تشکیل اراده جمعی بالاست، ضروری است نظام حقوقی با هدف رشد و توسعه اقتصادی، اصلاحاتی در قواعد اراده‌های جمعی خود به‌عمل آورد. برای اصلاح این قواعد ابتدا باید هزینه‌های مبادلاتی مربوطه به تشکیل اراده جمعی شناسایی، و سپس از طریق سازکارهای مختلف تلاش شود که این هزینه‌ها را تا جایی که میزان کاهش آنها بیشتر از

منافع ازدست‌رفته باشد، کاست. این پژوهش بر آن بود که بخشی از گام نخست که شناسایی هزینه مبادله در تشکیل اراده‌های جمعی در نظام حقوقی ایران است را به‌انجام رساند. بررسی هزینه‌های مبادلاتی در مرحله اثبات اراده جمعی و ارائه سازکارهای کاهش هزینه‌های مبادلاتی موضوع پژوهش‌های آتی خواهد بود.

این پژوهش بر شناسایی عناوین کلی هزینه‌های مبادلاتی تأکید داشته و به‌منظور تسهیل محاسبه هزینه‌های مبادلاتی معیار زمان را معرفی نموده‌است. برای ادامه مسیر این پژوهش پیشنهاد می‌شود که پژوهشگران در حوزه اقتصاد و حقوق با بررسی قوانین و مقررات و مصادیق اراده جمعی به کمی‌سازی هزینه تبیین شده در این پژوهش بپردازند. در واقع نیاز است هزینه‌های موجود در تشکیل و اراده جمعی مدل‌سازی شده و قابل اندازه‌گیری شوند تا اشخاص بتوانند با سهولت بیشتری هزینه‌های مبادلاتی را محاسبه و اقدام به اتخاذ تصمیمات کارآمد بنمایند.

منابع

کتاب

۱. ابونوری، عباسعلی، **اقتصاد خرد**، ج ۲، چ ۴، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۹۶.
۲. انصاری، مهدی، **تحلیل اقتصادی حقوق قراردادها**، چ ۲، تهران: انتشارات جاودانه، ۱۳۹۳.
۳. معتمدی، جواد، **درسنامه حقوق تجارت**، چ ۳، تهران: اندیشه ارشد، ۱۴۰۰.
۴. نعیمی، سیدمرتضی، **درآمدی به رویکرد تحلیل اقتصادی حقوق**، چ ۲، تهران: انتشارات میزان، ۱۴۰۰.
۵. نظری، محسن، **مبانی علم اقتصاد**، تهران: انتشارات نگاه دانش، ۱۳۹۲.
۶. نورث، دالاس سی، **نهادها، تغییرات نهادی و عملکرد اقتصادی**، ترجمه محمدرضا معینی، تهران: انتشارات سازمان برنامه‌وبودجه، ۱۳۷۷.

مقاله

۷. آخوندی، روح‌الله، «نقدی بر تلقی اراده در فقه»، *جستارهای فقهی و اصولی*، د. ۲، ش. ۵، ۱۳۹۵، صص. ۴۵-۶۸. DOI: 10.22081/jrj.2017.64509
۸. صادقی، محسن، «توجیه حقوقی قرارداد ارفاقی و پیمان دسته‌جمعی کار باتوجه به اصل نسبی بودن اثر قراردادها»، *دیدگاه‌های حقوق قضایی*، ش. ۳۲ و ۳۳، ۱۳۸۳، صص. ۸۴-۵۵.
۹. صقری، محمد و رضا خودکار، «کارایی قاعده اکثریت در شرکت‌های سهامی و ایجاد تعادل میان منافع سهام‌داران اکثریت و اقلیت»، *فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی*، د. ۸، ش. ۲۸، ۱۳۹۸، صص. ۱۱۹-۱۴۶. DOI: 10.22054/jplr.2019.37115.2040
۱۰. سلطانی، محمد، نیکا باغستانی و فائزه‌سادات بهشتی‌روی، «تأثیر ویروس کرونا بر نحوه برگزاری مجامع عمومی شرکت‌ها با تکیه بر استفاده از ابزارهای الکترونیکی»، *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، د. ۲۳، ویژه‌نامه حقوق و کرونا، ۱۳۹۹، صص. ۳۲۹-۳۵۷. DOI: 10.22034/jlr.2020.185093.1647
۱۱. شکوهی، محمدرضا، «هزینه‌های مبادلاتی سازمان‌دهی در شرکت ملی نفت ایران»، *پژوهشنامه اقتصاد انرژی ایران*، د. ۴، ش. ۱۳، ۱۳۹۳، صص. ۱۱۷-۱۶۸.
۱۲. نصیری اقدم، علی، «اقتصاد هزینه مبادله»، *جستارهای اقتصادی*، د. ۳، ش. ۵، ۱۳۸۵، صص. ۱۶۳-۲۱۷.
۱۳. نظری، محسن، «هزینه فرصت»، *دانشنامه اقتصاد*، د. ۱، ش. ۱، ۱۳۹۷.

References

Books

1. Abounoori, Abbasali. **Microeconomics**, Vol. 2. 4th edition. Tehran: Islamic Azad University Central Tehran Branch, 2017. (in Persian)
2. Ansari, Mehdi. **Economic Analysis of Contract Law**. 2nd edition. Tehran: Javdaneh Publications, 2014. (in Persian)
3. Cooter, Robert, and Thomas Ulen, **Law and Economics**, 6th edition., Pearson Education, 2012.
4. Eggertsson, Þráinn, **Economic Behavior and Institutions: Principles of Neoinstitutional Economics**, Cambridge University Press, 1990.
5. Motamedi, Javad. **Textbook on Commercial Law**. 3rd edition. Tehran: Andishe-ye Arshad, 2021. (in Persian)
6. Naeemi, Seyed Morteza. **An Introduction to the Approach of Economic Analysis of Law**. 2nd edition. Tehran: Mizan Legal Foundation, 2021. (in Persian)
7. Nazari, Mohsen. **Principles of Economics**. Tehran: Negahe Danesh, 2013. (in Persian)
8. North, Douglass C. **Institutions, Institutional Change and Economic Performance**. Translated by Mohammad Reza Moeini. Tehran: Planning and Budget Organization Publications, 1998. (in Persian)
9. North, Douglass C., **Institutions, Institutional Change and Economic Performance**, Cambridge University Press, Vol. 332, 1990.
10. Posner, Richard A., **Economic Analysis of Law**, 3rd edition., 1986.
11. Posner, Richard A., **Economic Analysis of Law**, Wolters Kluwer, 2014.

Articles

12. Akhoondi, Rouhollah. "A Critique of the Conception of Will in Jurisprudence", *Journal of Islamic Law and Jurisprudence*, Vol. 2, No. 5, 2016, PP. 45–68. DOI: 10.22081/jrj.2017.64509. (in Persian)
13. Alchian, Armen A., and Harold Demsetz, "Production, Information Costs, and Economic Organization", *The American Economic Review*, Vol. 62, No. 5, 1972, PP. 777-795. DOI: 10.2307/1815199.
14. Allen, Douglas W., "What Are Transaction Costs? " *Research in Law and Economics*, Vol. 14, 1991, PP. 1-18.

15. Anderlini, Luca, and Leonardo Felli, "Transaction Costs and the Robustness of the Coase Theorem", *The Economic Journal*, Vol. 116, No. 508, 2006, PP. 223-245. DOI: 10.1111/j.1468-0297.2006.01054.x .
16. Coase, Ronald H., "The Nature of the Firm (1937)", in Williamson, O.E., & Winter, S.G. (Eds.), *The Nature of the Firm: Origins, Evolution, and Development*, 1993, pp. 18-33.
17. Coase, Ronald H., "The Problem of Social Cost", *The Journal of Law and Economics*, Vol. 56, No. 4, 2013, PP. 837-877. DOI: 10.1086/674872.
18. Collins, Bruce M., and Frank J. Fabozzi, "A Methodology for Measuring Transaction Costs", *Financial Analysts Journal*, Vol. 47, No. 2, 1991, PP. 27-36. DOI: 10.2469/faj.v47.n2.27.
19. Crook, T. Russell, James G. Combs, David J. Ketchen, Jr., and Herman Aguinis, "Organizing Around Transaction Costs: What Have We Learned and Where Do We Go from Here?", *Academy of Management Perspectives*, Vol. 27, No. 1, 2013, PP. 63–79.
20. Lee, Daeyeol, "Game Theory and Neural Basis of Social Decision Making", *Nature Neuroscience*, Vol. 11, No. 4, 2008, PP. 404-409. DOI: 10.1038/nn2065 .
21. Nasiri Aghdam, Ali. "Transaction Cost Economics", *Journal of Economic Essays*, Vol. 3, No. 5, 2006, PP. 163–217. (in Persian)
22. Nazari, Mohsen. "Opportunity Cost", *Encyclopedia of Economics*, Vol. 1, No. 1, 2018. (in Persian)
23. Sadeghi, Mohsen. "Legal Justification of Composition Agreements and Collective Labour Contracts with Regard to the Principle of Relativity of Contracts", *Judicial Law Views*, No. 32 & 33, 2004, PP. 55–84. (in Persian)
24. Saghri, Mohammad, and Reza Khodkar. "Efficiency of the Majority Rule and Balancing the Interests of Majority and Minority Shareholders", *Private Law Research Quarterly*, Vol. 8, No. 28, 2019, PP. 119–146. DOI: 10.22054/jplr.2019.37115.2040. (in Persian)
25. Samuelson, Larry, "Game Theory in Economics and Beyond", *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 30, No. 4, 2016, PP. 107-130. DOI: 10.1257/jep.30.4.107 .
26. Schlag, Pierre, "The Problem of Transaction Costs", *Southern California Law Review*, Vol. 62, 1988, pp. 1661-1700.

27. Shokoohi, Mohammad Reza. "Transaction Costs of Organization in the National Iranian Oil Company", *Iranian Journal of Energy Economics*, Vol. 4, No. 13, 2014, PP. 117–168. (in Persian)
28. Simoiu, Camelia, Chiraag Sumanth, Alok Mysore, and Sharad Goel, "Studying the 'Wisdom of Crowds' at Scale", in Proceedings of the AAAI Conference on Human Computation and Crowdsourcing, Vol. 7, 2019, PP. 171-179. DOI: 10.1609/hcomp.v7i1.5271.
29. Soltani, Mohammad, Nika Baghestani, and Faezeh-Sadat Beheshti-Rouy. "The Impact of the COVID-19 Pandemic on Companies' General Meetings with an Emphasis on Employing Electronic Instruments", *Legal Research Quarterly*, Vol. 23, Special Issue: Law and COVID-19, 2020, PP. 329–357. DOI: 10.22034/jlr.2020.185093.1647. (in Persian)
30. Todorova, Tamara, "The Transaction-Cost Roots of Market Failure", *Journal of Advanced Research in Management (JARM)*, Vol. 6, No. 11, 2015, PP. 30-44.
31. Wallis, John J., and Douglass North, "Measuring the Transaction Sector in the American Economy, 1870–1970", in *Long-Term Factors in American Economic Growth*, University of Chicago Press, 1986, PP. 95–162. DOI: 10.7208/9780226209319-004.
32. Wathne, Kenneth H., and Jan B. Heide, "Opportunism in Interfirm Relationships: Forms, Outcomes, and Solutions", *Journal of Marketing*, Vol. 64, No. 4, 2000, PP. 36-51. DOI: 10.1509/jmkg.64.4.36.18070. DOI: 10.1509/jmkg.64.4.36.18070.
33. Williamson, Oliver E., "Transaction-Cost Economics: The Governance of Contractual Relations", *The Journal of Law and Economics*, Vol. 22, No. 2, 1979, PP. 233-261. DOI: 10.1086/466942.
34. Yousuf, Allam, "Transaction Costs: A Conceptual Framework", *International Journal of Engineering and Management Sciences*, Vol. 2, No. 3, 2017, PP. 131-139. DOI: 10.21791/IJEMS.2017.3.13.

“Assessing the Efficiency of Collective Will Formation in Iranian Private Law: A Transaction Cost Theory Perspective”

Hossein Simaei Sarraf*

Seyed Mahdi Hosseini Modarres**

Seyed Amir Ehsan Miri***

Received: 2025.09.15

Accepted: 2024.11.10

Abstract

Supporting collective will can significantly contribute to a country's economic growth and development. Although legislators have acknowledged the importance of collective will, the formation of collective will within existing examples under Iranian law faces numerous challenges due to various transaction costs. These costs prevent the current framework for forming collective will from reaching an efficient state. Consequently, this inefficiency has led to several negative consequences, including "inefficient allocation of resources", "a reduction in the frequency of collective will formation", "delays in the formation of collective will", "avoidance of legal mechanisms for collective will formation", "non-compliance with legal formalities in collective will processes", "opportunism", and "an increase in disputes and conflicts". In this context, the article begins by defining collective will and identifying its principal manifestations under Iranian law, including collective will as it appears in legal persons and commercial companies, jointly owned property, common areas of apartment buildings, and collective agreements such as collective labor contracts and composition agreements. Afterwards, the article briefly explains the concept of transaction costs. Subsequently, various transaction costs involved in forming collective will were examined, aiming to identify issues and eventually explore solutions. It is hoped that researchers will strive to support collective will by identifying mechanisms to reduce transaction costs, thereby contributing to the country's economic growth and development.

Keywords:

Economic Analysis of Law, Efficiency, Collective Will, Transactional Costs, Economic Growth.

* Associate Professor, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

** Assistant Professor, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

*** L.L.M, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran Corresponding Author
Email: eh.miri@mail.sbu.ac.ir.

